

STRUKTŪRALISTINIAI KULTŪROLOGIJOS PRINCIPAI IR LIETUVIŲ MITOLOGIJA

Ryškūs ir įspudingi gamtos mokslų ir technikos laimėjimai šiandien gerokai pastūmėjo į antrąjį planą humanitarines disciplinas. Vieni humanitarai dėl to kaltina mokslo politiką bei technikos kultą ir, apeliuodami į humanistinius idealus, kritikuodami tam tikrą mūsų kultūros scientizmą, gamtos mokslų vienpusiškumą bei jų diktuojamą pragmatistinę žmonių orientaciją, mėgina apginti savo padėties socialinį svorį. Kiti priešingai - išgyvena tam tikrą nepilnavertiškumą. Tą būseną sąmoningai ir nesąmoningai palaiko bei stimuliuoja pozityvistinio polinkio gamtininkai ir matematikai, absoliutindami tikslųjų mokslų ir apskritai formalizacijos metodus. Dėl to kai kurie humanitarai, mėgindami išsaugoti savo pažintines vertybes ir socialinį prestižą, paskubomis velkasi matematiniais drabužiais: skolinasi matematikos bei fizikos terminus, frazeologiją, puošiasi formaliosios logikos simboliais. Trečia humanitarų grupė studijuoja šiuolaikinius formalizavimo metodus ir juos panaudoja savo tyrinėjimuose. Vienas iš populiariausių mėginimų sukurti savotišką humanitarinių mokslų „matematiką“, be abejojimo, yra strukturalizmas, arba strukturalistinė semiotika (kartais ji tiesiog vadinama *semiotika*).

Su vienu iš žymių šios krypties atstovų mes turėjome progos betarpiškai susipažinti Vilniuje. 1971 m. rudenį Vilniaus universitete lankėsi mūsų tautietis žinomas lingvistas, semiotikas ir kulturologas Paryžiaus universiteto profesorius *Algirdas Greimas*. Vieną iš dviejų savo paskaitų jis specialiai paskyrė bendrosioms strukturalinės metodikos problemoms. Tiesa, „strukturalizmo“ termino profesorius vengia, nes kiekvienas tikras mokslas yra strukturalistinis („kitokio mokslo negali būti“). Vadinasi, jei semiotika yra mokslas, tai „strukturalizmas“ yra paprasčiausias pleonazmas.

Žmogus gyvena daiktų pasaulyje, kuris jį atakuoja savo reikšmėmis. Šis pasaulio reikšmingumas sudaro kultūrą, į kurią žmogus patenka ir kuri komanduoja jo veiklai ir elgsenai. Kultūra pagrindinis žmogaus mokslų objektas. Gamtos mokslai tiria tai, kas pasaulyje yra, o žmogaus mokslai - ką tie esantys daiktai reiškia. Prof. A. Greimo manymu, XX amžiaus misija - sukurti tokį mokslą, kuris aprašytų kultūrą kaip sistemų sistemą, tai yra antropologiją, naudojančią iš esmės tuos pačius mokslinius principus, kuriais remiasi gamtos mokslai. Dabar humanitarinių mokslų srityje esame labai atsilikę. Jeigu norime įveikti tą atsilikimą, kuris prieš keletą šimtmečių susidaro tarp gamtos ir žmogaus mokslų, turime sukurti naujus metodus, naują kalbą, bendrą visoms

humanitarinėms disciplinoms, tai yra, maždaug tokią pat kalbą, kokia gamtos mokslams yra matematikos kalba. Tokią kalbą sukurti — semiotikos uždavinys.

Prof. A. Greimo nuomone, XX amžius paskelbė idėją, kad daiktų bei įvykių negalima tirti izoliuotai, bet tik tarpusavio santykiuose, sistemose. Santykiai tarp daiktų ir reiškinių sudaro struktūras. Minimali struktūra egzistuoja jau tada, kai yra santykis bent tarp dviejų kokių nors reiškinių.

Neretai struktūralizmui prikišama, kad jis apsiriboja sinchronija, o tuo tarpu visos natūralios sistemos yra kintančios, dinaminės. A. Greimo semiotikai šis priekaištas negali būti taikomas. Jis laiko ypač svarbiu žmogaus mokslų laimėjimu tai, kad yra išryškinta ir išaiškinta opozicija tarp prieštaraujančių, bet viena kitą papildančių koncepcijų — sistemų ir proceso. Šita opozicija duoda raktą suprasti žmogaus elgseną ir veiklą valdančias vertybių sistemas ir jų funkcionavimo organizacijas arba ideologijas. Kiekvienas procesas gali būti išaiškintas tikrai per egzistuojančią sistemą. Pavyzdžiui, batsiuovys gali pasiūti batą tik dėl to, kad jis jį moka siūti, kitaip sakant, kad jis yra įsigijęs tam tikrą žinių sistemą. Savo ruožtu kiekvieną sistemą galima laikyti egzistuojančia tik tada, kai ji reiškiasi tam tikrais procesais, aktais, veiksmais ir pan.

Viena iš svarbiausių ir turtingiausių vertybių sistemų žmogaus gyvenime yra natūrali kalba; mat, į ją galima išversti kitas ženklų sistemas, tuo tarpu jos pačios į kitas sistemas išversti nesą galima. Pavyzdžiui, galima aprašyti paveikslą, galima kalbėti apie muziką, bet iš literatūros veikalo padaryti muzikos neįmanoma. Natūrali kalba, anot A. Greimo, turi privilegijuotą padėtį kaip specifinė ypač plati kultūros zona.

Be to, kalba yra reikšminga ir tuo atžvilgiu, kad ji aiškiai parodo semiotinių sistemų funkcionavimo socialinį privalomumą. Pavyzdžiui, kalbėdami lietuviškai kiekvienas galime turėti skirtingus žodynus, naudoti skirtingas stilistines priemones, bet gramatika yra mums visiems bendras ir privalomas dalykas, užtikrinąs tarpusavio komunikaciją. Visi lietuviškai kalbantieji turime vieną ir tą pačią gramatiką, kurią vaikystėje išmokstame ir kurią ne tiek mes valdome, kiek ji mus valdo. Kalba nėra paprastas komunikacijos instrumentas. Į ją, kaip ir apskritai į kultūrą, mes patenkame, joje „paskęstame“, „plaukiame“.

Natūrali kalba yra ne tik denotacinė, bet kartu ir konotacinė sistema, t. y. kalboje visada yra „įrašytos“ ir nesąmoningai funkcionuoja socialinės vertės. Dėl to susidaro tokia situacija, kad, sakysime, musu tautybė yra nuo mūsų norų nepriklausomas dalykas. Mes esame lietuviai natūraliai ir negalime to atsikratyti. Iš to išplaukia ir kita kultūrologams gerai žinoma išvada, kad jokios svetimos kalbos žmogus negal:

gerai išmokti. Jis gali svetimą kalbą naudoti, ją praktikuoti 30—40 metų, bet visada nešios savo gimtosios kalbos stigmatas. Tie poliglottai, kurie vienodai šneka, sakysime, septyniomis kalbomis, nė viena iš jų nekalba natūraliai.

Kadangi kalba turi visoms semiotinėms sistemoms būdingų bruožų ir užima reikšmingą vietą žmogaus vertybių sistemoje, todėl antropologijoje lingvistikos vaidmuo yra ypatingas. Daugelis žmogaus mokslų skolinasi lingvistikos metodus ir juos pritaiko specialiesiems tyrimams. Lingvistika tampa žmogaus mokslų modeliu. Tokį lingvistikos vaidmenį dideliu mastu lemia ir jos mokslinių metodų išvystymas. Lingvistika, prof. A. Greimo teigimu, šiandien yra labiausiai išsivysčiusi iš visų žmogaus mokslų.

Visiems gerai žinoma tradicinė lingvistika yra „sakininė“. Ji aiškina, kaip sudaromi kalbos sakiniai, kaip jie kombinuojami, kaip tais sakiniais kalbama. Paskutiniaisiais metais šalia „sakininės lingvistikos“ vis labiau išryškėja „tekstų lingvistika“. Tai visai naujas požiūris į kalbos problemas.

Šiandien aišku, kad reikia skirti du kalbėjimo būdus, dvi fundamentalias šnekos formas. Viena iš jų yra tiesioginė komunikacija, pasikeitimas nuomonėmis, informacija apie save ir pasaulį (pvz.: „Kaip einasi?“, „Atrodo, kad lis“, „Gal bus saulė“ ir pan.). Kita forma — pasakojimas apie pasaulį ir žmogų. Jie apima jau ne vieną sakinį, bet išiskus tekstus. Šitie pasakojimai yra viena iš fundamentaliausių kultūros išraiškų. Prie jų priklauso pasakos, mitai, legendos, apsakymai ir panašūs dalykai. Tuos tekstus ir tiria „tekstų lingvistika“.

Jeigu, pavyzdžiui, Edipo mitą skaitysime eilutę po eilutės nuo pradžios iki galo, jis galės būti suvoktas kaip graži istorija, bet jo prasmė liks neaiški. Horizontalinis mito skaitymas nėra pakankamas. Mitą reikia mokėti skaityti vertikalčiai. Kiekvienas mitas yra pasikartojančių temų grandinė, ir tos temos, viena kitą papildydamos, leidžia suprasti gilią mito prasmę. Pagal K. Levi Strosą, mitas simboliškai išsprendžia žmogaus gyvenimo ir galvojiimo kontradikciją. Tokia pagrindinė jo funkcija. Edipo mite, kaip yra parodęs K. Levi Strosas, susikryžiuoja dvi žmonijos pažiūros į gyvenimą ir į žmogų — senoviška ir naujoviška. Pagal senovišką pažiūrą, kurią randame ir lietuvių mitologijoje, žmogus yra gimęs iš žemės. Bet, kita vertus, žmonijos patirtis parodė, kad žmogus gimsta iš dviejų žmonių susijungimo. Tai ir yra kontradikcija, kurios negalima išspręsti; negalima atmesti nei seno tikėjimo, nei akivaizdžių gyvenimo faktų. Šis prieštaravimas suvedamas į simbolį, kuris žmogui daro problemas išsprendimo įspūdį. Norint suprasti mitą, reikia žinoti istoriją. Jeigu žmogus kilęs iš žemės, tada šeimyniniai santykiai

neturi jokios reikšmės. Bet jeigu jis kilęs iš tėvo ir motinos, tada šie santykiai labai svarbūs. Antigonė yra „įrašyta“ kontradikciniame pasaulyje — iš čia jos elgsenos svyravimai.

K. Levi Stroso atlikta Edipo mito analizė, prof. A. Greimo teigimu, buvo pirmasis žingsnis. Dabar mitų bei pasakų tyrimų yra labai daug. Tačiau iš Edipo mito analizės išaiškėjo, kad pasakojimai turi paviršutinę išraišką, kurioje slypi kaskart vis gilėjanti prasmė, kad tos prasmės dažniausiai nesupranta ne tik skaitytojas, bet ir rašantysis arba pasakotojas ir kad mitai arba literatūros tekstai yra virš mūsų ir valdo mus. Taip reiškiasi kultūra, į kurią žmogus patenka, kurioje jis „maudosi“. Pasakojimų dešifravimas atskleidžia už jų slypinčias vertybių sistemas ir elgimosi pagal tas vertybių sistemas organizacijas arba ideologijas.

Šis teorinis kontekstas Prancūzijoje padėjo „atrasti“ tarybinio folkloristo V. Propo veikalą apie stebuklines rusų liaudies pasakas. Veikalas davė pamatą vadinamajai *naratyvinei gramatikai*, o patį autorių Prancūzijoje iškėlė į vieną gretą su naujosios lingvistikos „patronu“ F. de Sošūru.

V. Propo atradimas turėjo didelės įtakos tautosakos studijoms Prancūzijoje. Jo dėka atsiskleidė paprasčiausių tekstų organizavimo būdai. Bet jo veikalas neapsiriboja įtaka folkloro tyrinėjimams. Folkloro tyrimai padės giliau suprasti literatūrinius tekstus. Ir tai visiškai suprantama: mokslas visada pradeda nuo paprastų ir eina prie komplikuočių dalykų. Šita prasme visa literatūros mokslo ateitis dabar yra folkloristų rankose. Tiesa, tarp individualios ir kolektyvinės kūrybos prof. A. Greimas mato didelių skirtumų. Viena, kolektyviniame kūrinyje autorius nedalyvauja, o individualiame veikale visada nesunku rasti autoriaus vertinimų, nors jis juos ir slepia. Antra, kolektyviniame kūrinyje semantinis kodas yra tik implicitinis, pačiame tekste jis neegzistuoja, tuo tarpu romano visa verčių sistema yra pačiame tekste.

Į šiuolaikinius grožinės literatūros tyrinėjimus prof. A. Greimas žiūri labai kritiškai. Jo nuomone, čia mokslui daugiausia nusikalstama. Imama studijuoti labai komplikuoti dalykai (pvz., XIX amžiaus romanas), be to, tas studijas norima atlikti labai greitai, todėl tekstai tik paviršutiniškai „tepačiupinėjami“. Tuo tarpu jei kas imtųsi semiotiniais metodais tyrinėti 300 puslapių romaną, tektų, pastoviai dirbant, sugaišti mažiausiai 10 metų.

Meno kūrinio analizę prof. A. Greimas traktuoja kaip jo reikšmės analizę. Estetinės kategorijos, jo teigimu, yra reliatyvios ir priklauso socialinei konotacijai, o ne pačiam tekstui. Kai kurie tekstai kadaise buvo laikomi šventais, estetiinių vertybių juose nebuvo, o vėliau jie tapo poetiniais.

Poetinę kalbą galima įsivaizduoti kaip tam tikrą natūralios kalbos subkodą ar subsystemą. Bet tai tik vienas jos aspektų, kuris neleidžia atskirti poezijos nuo prozos. Prof. A. Greimo nuomone, poetinės kalbos savitumas reiškiasi tam tikra koreliacija tarp išraiškos ir reikšmės plano. Kalba bus poetinė tada, kai pagal tam tikras taisykles organizuosime ne tik turinį, bet ir formą, kai garsai turės panašias struktūras, panašią vystymosi logiką kaip ir prasmė. Kitaip sakant, kad kalbą galėtume pavaldinti poetine, semiotinė garsų organizacija turi būti tokio pat tipo, kaip ir reiškinų semiotinė organizacija. Poetinės kalbos prof. A. Greimas neatrigoja nuo sakralinės: sakralinės kalbos, įeinančios į tą pačią poetinę sritį. Antai, senovės Indijos šventuosius tekstus formaliai galima apibrėžti taip pat, kaip ir moderniąją poeziją. Galima pasakyti, kad poezija yra moderniška sakrališkumo forma.

Kad ir kaip didelis natūralios kalbos vaidmuo kultūros srityje, ji yra tik atskiras semiotinių sistemų reiškinys atvejais. Anksčiau buvo manoma, kad žmogaus mąstymas yra tik kalbinis, kad kalba ir mintis neatskiriami dalykai. Dabar paaiškėjo, kad su mintimi yra surišta visa kūno išraiška. Dar prieš išmokdamas natūralios kalbos, vaikas jau kalba savo riksmomis, kūno judesiais ir t. t. Problema iškyla ir dėl muzikos prasmės. Muzika, A. Greimo manymu, turi labai abstraktų emocinį turinį. Galima pasakyti, kad ten yra tam tikra logika pagrįstas minčių dėstymas, bet tos mintys nėra kalbinės.

Semiotinės sistemos gali reikštis įvairiausiais kodais, įvairiausiais komunikacijos kanalais. Anot prof. A. Greimo, galima kalbėti apie gestų kalbą, tapybos kalbą, sapnų kalbą ir t. t. Visos tos kalbos sudaro atskiras semiotines sistemas, kurios gali būti tiriamos tais pačiais lingvistiniais arba į juos panašiais metodais. Tikrai semiotinėje analizėje reikia skirti figūratyvinį pasakojimo lygmenį nuo gilių, abstrakčių struktūrų, kurios parodo, kokios verčių sistemos valdo mūsų pasakojimus (pasakas, mitus ir pan.).

Visų šitokių tyrimų tikslas — suprasti, kaip funkcionuoja žmogaus mintis, kaip dirba jo smegenys. Tai, žinoma, labai tolima perspektyva, idealas. Smegenų sistema yra labai komplikuota. Kas domėjosi automatinio vertimo, patyrė, jog, norint kompiuteriu vien tik sintaksiškai išversti paprasčiausią trumpą sakinį, reikia panaudoti bent du tūkstančius loginių operacijų. O kiek loginių operacijų reikėtų eilinei pasakėlei, kad ją būtų galima aprašyti! Čia turėtume jau tūkstančius ir milijonus operacijų. Prof. A. Greimas yra tos nuomonės, kad tokios mašinų programos — tai ne kas kita, kaip tos pačios programos, pagal kurias pasakojamos liaudies pasakos. Galų gale jos esančios pagrindinės žmogaus minties, jo smegenų funkcionavimo formos.

Semiotinis kultūros tyrimas turi dvigubą tikslą — suprasti žmogų ir jam padėti. Ir sunku, tur būt, šiandieninėje visuomenėje surasti tokį tikslą, dėl kurio būtų labiau verta žmogui gyventi.

Kita prof. A. Greimo paskaita buvo skirta lietuvių mitologijai. Tai buvo mėginimas populiariai pademonstruoti siūlomo metodo praktinį pritaikymą, atskleisti kai kuriuos mažai tyrinėtus lietuvių mitologijos bruožus ir parodyti, kaip lietuvių mitus galima įvesti į indoeuropiečių palyginamąją mitologiją. Savo išdėstyta analizę profesorius kukliai siūlė laikyti tik tam tikrų hipotezių formulavimu bei kai kurių sugestių pateikimu gilesniems ir tolesniems apmąstymams.

Prof. A. Greimas pastebi, kad mes turime gausius neišnaudotus lietuvių kultūros lobius, su kuriais šiandien, padidėjus susidomėjimui lietuvių tautosaka, būtų galima išeiti į platų pasaulį. Prieš atvykdamas į Lietuvą, profesorius susitikęs su lyginamosios mitologijos kūrėju Ž. Diomeziliu, kuris papasakojęs apie savo pokalbį su vienu iš žymiausių gyvųjų indoeuropiečių kalbotyros specialistų E. Benvenistu. Šiame pokalbyje pastarasis sakęs, kad visa, kas iki šiol nuveikta ir surasta indoeuropiečių kalbotyros bei mitologijos srityse, reikėsį pervertinti, bent pusę to numesti, kai bus pažinta baltų mitologija ir kalbotyra. Tokia pasaulinio masto autoritetų nuomonė — mus įpareigojanti.

Remdamasis Ž. Diomezilio lyginamąją mitologija ir V. Propo naratyvine gramatika, prof. A. Greimas pateikė Gedimino sapno analizę.

Lyginamoji mitologija, A. Greimo aiškinimu, yra atsiradusi, perkėlus lyginamosios gramatikos metodus į mitologiją. Lyginamoji gramatika įgalina nustatyti tam tikras koreliacijas tarp atskirų garsų įvairiose kalbose. Tų garsų santykių aprašymas gali duoti bendrą vienos kurios nors garsų sistemos modelį. Panašiai analizuojama ir mitologija. Tik čia vienetais laikomi motyvai; tie motyvai sugretinami, palyginami, surandami jų panašumai bei skirtumai. Kita vertus, naratyvinė gramatika padeda mitą „supiaustyti“ į mažus gabalėlius ir, remiantis tais gabalėliais, atskirti motyvus, kurie gali būti palyginami vieni su kitais (pvz., lietuviški motyvai su romėniškais, indiškais arba airiškais).

Kaip žinoma, pirmasis Gedimino mito tekstas yra užfiksuotas jau XV a., pakartotas ir populiarintas XVI a. Jeigu jis buvo naudotas šioje epochoje, vadinasi, jis tada buvo kam nors reikalingas. Mitas išreiškė Lietuvos didžiūnų norą parodyti savo nepriklausomumą nuo Lenkijos karūnos. Bet tuo reikalas nesibaigia. Mitas įdomus tuo, kad jis Lietuvos metrikeje įrašytas kronikininkų, kurie tikriausiai jau neturėjo nieko bendra su pagonybe; jie buvo įsitikinę krikščionys ir pagonybę niekino. Tuo tarpu mite pateikiama Gedimino konsekracija Lietuvos suverenu: kreipiamasi į pagoniškus dievus ir parodoma jų malonė. Vadinasi, tie,

kas mitą užrašė, nesuprato jo prasmės; priešingu atveju jie nebūtų norėję ir galėję propaguoti stabmeldystės. Gedimino sapnas, kaip ir visi kiti mitai, yra nesąmoningas kolektyvinės kūrybos reiškinys. Jis parodo tam tikrą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrinį etapą, jos ideologiją.

Mitą labai lengvai galima padalyti į atskirus paragrafus ir juos analizuoti.

Gediminas gyvena Kernavėje. Kartą jis išvyksta medžioti, aptinka gražią vietą ir įkuria Trakus. Iš ten antrą kartą vyksta medžioti ir nušauna taurą. Bendrajame pasakojime tauro epizodas turi savo autonomiją, panašiai kaip lingvistikoje fonema ar morfema.

Sostinės įsteigimas yra antras epizodas. Gediminas įkuria Trakus ir Vilnių: Trakus — nežinomomis sąlygomis, o Vilnių tik po to, kai susapnuoja sapną apie geležinį vilką. Sapnas yra dievų atsiųstas pranešimas, nurodymas, ką daryti. Vadinasi, Trakai įkurti žmogišku būdu, o Vilnius — dievų pavedimu ir su jų palaiminimu. Taip Gediminas tampa dievų valios vykdytoju.

Geležinio vilko motyvas sudaro vėl atskirą epizodą, kurį galima palyginti ir analizuoti.

Lygindami sostinės įsteigimo mitą su analogiškais motyvais indų bei romėnų mitologijose, rasime, kad ten pirmiau atsiunčiami dievų ženklai, o paskui tauta išrenka savo karalių ar suvereną. Tuo tarpu Gediminas jau yra faktiškas suverenasis; tik tas suverenumas nėra pakankamas, todėl reikia dievų patvirtinimo. Kitose indoeuropietiškoje mitologijose yra miesto steigimo ir karaliaus patvirtinimo suverenu mitai. Gedimino sapno mite tarytum susikryžiuoja du skirtingi indoeuropietiški mitai.

Tauro epizodui taip pat galima surasti analogijų. Indijos suverenumo mite karalius išvyksta medžioti ir pagauna karvę, kuri pasižada pienu maitinti jo tautą. Romoje žinoma imperijos karvė. Nukariavus romėnams Lacijumą, ji buvo atvesta į Romą ir paaukota dievams, o jos ragai pakabinti prie įėjimo į Dianos šventyklą. Pastarąjį momentą A. Greimas sugretina su M. Strijkovskio pastaba apie Gedimino nušauto tauro ragus, kurie buvę apkaustyti auksu, padėti į kunigaikščio išdą ir vartojami iškilmėse svetimų kraštų karalių pasiuntiniams priimti. Vytautas, norėdamas gauti krikščioniško karaliaus karūną, Lucke sušaukęs karalių ir kunigaikščių suvažiavimą, vieną iš tų ragų padovanojęs Romos imperatoriui Sigizmundui. Šį faktą prof. A. Greimas traktuoja kaip aiškų Vytauto pagoniškumo įrodymą, nors jis jau prieš 30 metų buvo priėmęs krikščionybę. Ragai Vytautui buvę suverenumo simboliu. Kadangi jis rengėsi pasidaryti krikščioniškuoju karaliumi, tai rago dovanojimą galima aiškinti kaip simbolišką suverenumo pasidalijimą su Romos imperatoriumi.

Originaliai A. Greimas interpretuoja ir žynio Lizdeikos vaidmenį mite. M. Strijkovskio pasakojimu, Lizdeika buvęs surastas erelio lizde, o Gedimino tėvas Vytenis vaiką išauginęs kaip savo paties sūnų. Jis vėliau tapęs dideliu žyniu ir pagonių vyskupu. Šią situaciją profesorius sugretina su dvynių motyvu, sutinkamu kitose indoeuropiečių mitologijose (pvz., romėniškuoju Remo ir Romulo motyvu).

M. Strijkovskio pasakojimu, Vilniuje Gediminas įsteigęs dvi pilis ir tris religijos kulto vietas. Šį pastebėjimą A. Greimas sieja su trijų vyriausiųjų dievų — Mėnulio, Velnio ir Perkūno — buvimu lietuvių religijoje.

Religija, anot A. Greimo, egzistuoja tik tada, kai pakankamai didelėje teritorijoje yra tam tikra visai tautai bendrų aukštesnės klasės suverenų dievų kasta. Remdamasis Ž. Diomezilio teorija, jis teigia, kad indoeuropiečių visuomenė buvo padalyta į tris klases: bramanų (kunių), karių ir žemdirbių bei piemenų klasę. Kiekvienos klasės atliekamą socialinę funkciją atstovavusios suverenios dievybės. Beveik visose žinomose indoeuropiečių religijose ta trejybė susikomplicuoja: pirmąją funkciją atstovauja du suverenumo dievai — Mitra (tvarkos, sutarčių, žmogiškojo suverenumo dievas) ir Varūna (visokių tamsių galybių suverenumo dievas). M. Gimbutienė yra rašiusi ir kalbėjusi, kad Varūnos funkciją geriausiai atitinka lietuvių Velnio funkcija. O R. Jakobsonas net mėgino etimologiškai parodyti, kad „Varūna“ ir „Velnias“ vienas ir tas pats žodis (kuo A. Greimas abejoja). Mitros funkcijas, pagal A. Greimo hipotezę, atlieka Mėnulis. Lektorius priminė lietuvišką pasaką apie karalių, kuris pasiūncia vieną iš herojų atvesti iš jūros dugno Mėnulio dukters. Šis motyvas išreiškias taikos, sutarčių ir taikingo suverenumo funkcijas. Suverenumo dievas globojās ir trečią klasę — žemdirbius bei piemenis. Tai specifinis baltų religijos bruožas.

Antroji, karių, funkcija jokių abejonių nekelianti: Romoje ją atstovaujās Marsas, Indijoje — Indra, Lietuvoje — Perkūnas.

Apie trijų šventyklų įsteigimą rašo M. Strijkovskis. Bet jis, kaip žinia, nėra labai patikimas autoritetas¹. XV a. kronikose apie religines institucijas nieko nekalbama. Nežiūrint to, ir čia prof. A. Greimas įžvelgia tą patį pasidalijimą į tris suvereniškas dieviškas funkcijas. Hipotezė labai drąši. Skirtinguose šaltiniuose mitas baigiamas dviejų pilių pastatymu. Be to, metrikose dar pridodama, kad Gediminas paskyrė Goštautą pirmuoju Vilniaus vaivada. Toliau sakoma, jog Gediminas buvo teisingas karalius, daug kariavo ir visada laimėdavo kovose, ir kad valdė laimingai iki gilos senatvės. Šitoks Gedimino apibūdinimas, A. Greimo

¹ M. Strijkovskio „Kronikoje“ yra „daug netikslų, prasimanytų, legendinio pobūdžio teiginių“. (Lietuvių literatūros istorija, t. I, V., 1957, p. 181.)

teigimu, visiškai atitinka maldas, kuriomis kreipiamasi į Mėnulį: jo prašoma sveikatos, laimės ir ilgo amžiaus. Gediminas yra Mitros tipo suverenai, valdąs pagal teisingumą. Jis turi beveik savo brolių Lizdeiką, kuris atstovauja magiškąjį suverenumą. Pagaliau Gediminas paskiria Goštautą Vilniaus vaivada, kuris atlieka karines funkcijas. Ar Goštautas etimologiškai nereiškia karvedžio, esančio virš tautos („gošti tautą“), kuris vadovauja karų žygiams, remdamasis jėga, galybe? Vadinas, jei-gu M. Strijkovskis dieviškas funkcijas paskirsto pagal kulto vietas, tai XV a. kronika — pagal jų atstovus šioje žemėje. Tokia prof. A. Greimo hipotezė.

Suprantama, nemaža prof. A. Greimo teiginių bei išvadų kelia rimtų abejonių. Vienos iš jų kyla dėl išdėstymo trumpumo ir fragmentiškumo, kitos — dėl skirtingų teorinių kontekstų: pas mus kol kas mažai tėra žinomos paties profesoriaus studijos ir jo aplinkos teorinės idėjos. Kai kurios abejonės, matyt, susijusios su metodologinių principų skirtingumu.

Bet apskritai drąsios prof. A. Greimo idėjos ir hipotezės žadina mintį, verčia naujais aspektais pažvelgti į kai kurias senas dvasinės kultūros problemas, skatina žymiai giliau, išsamiau ir sistemingiau tyrinėti mūsų liaudies kultūrinį palikimą, negu tai mes iki šiol darėme.

K. STOŠKUS

REIKŠMINGAS ETAPAS LIETUVOS VISUOMENINĖS MINTIES ISTORIJOJE

Lietuvos visuomeninės minties istorijoje XIX a. paskutiniai du dešimtmečiai ir XX a. pradžia yra vienas turtingiausių ir sudėtingiausių laikotarpių. Jis visuomet domino ir tebedomina respublikos istorikus, literatūros tyrinėtojus, psichologus bei filosofus. Tuo metu iškilo nemaža žymių rašytojų, kultūros darbuotojų, visuomenės politinių veikėjų, kurių veikla dažniausiai neapsiribodavo viena siaura sritimi, o apim-davo įvairiausių kultūrinio ir visuomeninio darbo barus. Tai buvo visuotinio revoliucinio pakilimo laikotarpis visoje carinės Rusijos imperijoje, kurios sudėtyje buvo ir Lietuva. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje pasirodė nemaža lietuviškų laikraščių, kurie skelbė įvairiausių visuomenės sluoksnių idėjas. Tai labai prieštaringas laikotarpis, kuriame formavosi įvairios ideologinės srovės, toliau vystėsi visuomeninė filosofinė mintis.

Tarybinės santvarkos metais, sukūrus akademinę „Lietuvos TSR istoriją“ bei „Lietuvių literatūros istoriją“, šis laikotarpis buvo marksis-